

De toekomst van de sociologie (slot)

Het is tijd om de discussie over de toekomst van de sociologie, die in de afgelopen nummers van *M&M* is gevoerd, af te sluiten. Maar niet voordat ook de laatste losse eindjes aan elkaar zijn geknoopt. In de discussie is namelijk een wel erg stoutmoedige en misschien zelfs overmoedige stelling van Glebbeek en De Vos onderbelicht gebleven. Ze suggereren in hun eerste bijdrage (2000, nr. 4) niet alleen een juiste diagnose van en therapie voor de huns inziens kwijnende Nederlandse sociologie te hebben verschaft, maar pretenderen ook nog eens een kortere weg naar groei van sociologische kennis te hebben ontdekt. De enquête zou niet langer als de standaardmethode van het sociologisch onderzoek moeten fungeren. Wil de Nederlandse sociologie wetenschappelijke vooruitgang boeken en maatschappelijk relevante kennis genereren, dan dient veeleer 'praktijkkennis' te worden aangeboord in de vorm van de enigermate gecodificeerde en gecumuleerde ervaringskennis van *consultants* en beleidsadviseurs.

Jammer genoeg wordt deze stelling veeleer geadstrueerd met behulp van retorische hulpmiddelen en apodictische uitspraken, dan door methodologische argumenten. Met de achterliggende gedachte dat er geen waterdichte scheiding bestaat tussen sociale en sociologische problemen is weinig mis. Geen socioloog die zijn vak verstaat, zal ontkennen dat interventies in de maatschappelijke praktijk zijn op te vatten als 'beleidsexperimenten'. Deze kunnen de aanleiding vormen voor het stellen van sociologische vragen die dan vervolgens kunnen worden onderzocht. Of daarbij de in de algemene sociologie dominante kwantitatieve *survey*strategie wordt gevolgd, of een in de beleidssociologie populaire kwalitatieve *casestudy*benadering, is van secundair belang. Wordt voor een *casestudy* gekozen, dan is het – ter verhoging van de bewijskracht – wel verkieslijk dat er tenminste verscheidene door de interventie beïnvloede gevallen ter beschikking komen en dat er vergelijkbare niet door interventie getroffen gevallen worden gevonden die als controlegroep kunnen fungeren. 'Vergelijkende-gevallenstudies' heet dat. Swanborn heeft de methodologische desiderata van dit soort onderzoek in *M&M* (1994, no. 3) al eens helder beschreven.

De belangrijkste methodologische problemen die zich hierbij voordoen, zoals het zogenaamde Galtonprobleem – het niet onafhankelijk zijn van de waarnemingen – en het kleine-N-probleem – het kleiner zijn van het aantal waarnemingen dan het aantal gevolgtrekkingen – moeten echter niet worden onderschat. Glebbeek en De Vos citeren in hun tweede bijdrage tot de discussie (*M&M*, 2001, nr. 1) instemmend uit de inleiding van Goldthorpes *On sociology* (2000). Als ze verder hadden gelezen, dan hadden ze echter gezien dat Goldthorpe aantoonde dat de methodologische problemen bij vergelijkende-gevallenstudies nog veel groter zijn dan die bij *survey*onderzoek. Daarom kiest hij zelf, met kracht van argumenten, voor het *survey* als dominant onderzoeksontwerp. Als ik Glebbeek en De Vos goed begrijp, dan omhelzen ze de *casestudy*benadering en menen ze in ieder geval voor het kleine-N-probleem een

oplossing te hebben gevonden. In de rapporten en hoofden van de *consultants* en beleidsadviseurs bevindt zich namelijk gecumuleerde ervaringskennis over een groot aantal ten dele overeenkomstige en deels verschillende gevallen. Als die kennis wordt aangeboord, dan wordt het veel tijd vergende en moeizame verzamelen van informatie die eigen is aan vergelijkende-gevallenstudies omzeild en wordt het aantal gevallen op wonderbaarlijke wijze gemaximeerd.

Glebbeeck en De Vos gaan echter nog een stap verder. Ze stellen dat 'de praktijk' in veel gevallen een betere (en striktere) toetssteen oplevert dan het empirisch onderzoek. Maar hoe weten ze of ze op basis van de ervaringskennis die ze op hun manier aanboren geldige beschrijvende en verklarende gevolgtrekkingen kunnen maken? Gelden de gewone spelregels en de vigerende logica van het sociologisch onderzoek hier dan niet? Het lijkt me van wel. Dat betekent dat Glebbeek en De Vos, willen ze anderen van hun gelijk overtuigen, eerst een aantal klemmende vragen moeten beantwoorden, zoals ook andere – zowel kwantitatieve als kwalitatieve – sociologische onderzoekers dat moeten doen. Hoe kunnen ze de geldigheid van de op hun wijze gedane metingen maximeren? Hoe kunnen ze zich ervan verzekeren dat hun methoden van dataverzameling betrouwbaar zijn? Hoe kunnen ze de op de door hen voorgestelde wijze verkregen data replicerbaar maken? Hoe kunnen ze het proces documenteren waardoor hun data zijn gegenereerd?

Twee lastige problemen vallen dan onmiddellijk in het oog. Het eerste is dat de informatie waarover de *consultants* en beleidsadviseurs beschikken reeds door hen is geïnterpreteerd. We krijgen dus te maken met interpretaties van interpretaties. Als daarnaast volgens het gevlugelde woord van Sorokin modegrillen en karakterzwakte niet alleen wijdverbreid zijn in de moderne sociologie, maar in nog veel sterkere mate in de wereld van de adviesbureaus, dan wordt dit probleem van de dubbele interpretatie nog veel klemmender. De wereld van het advieswezen hangt van managementgoeroes en *hypes* aan elkaar. Ieder jaar wordt er weer een andere managementfilosofie omhelsd, zonder dat de oude zelfs maar enigermate op haar adequaatheid en doeltreffendheid is geëvalueerd. De kans op zowel systematische als *at random* vertekening wordt daardoor wel erg groot.

Het tweede probleem is dat Glebbeek en De Vos gevallen die goed en slecht werken met elkaar willen vergelijken om zo oorzaken van succes en falen te achterhalen. 'Wat goed werkt en wat niet, betreft een vaak onverslaanbare vorm van empirie', stellen ze. Daarmee begaan ze de methodologische standaardfout van het selecteren van onderzoekseenheden op de afhankelijke variabele. Waar dat toe leidt, weten we inmiddels door het wedervaren van het ooit veel geroemde boek *In search of excellence* (1982), waarin deze fout ook werd gemaakt. Een groot deel van de toentertijd excellent functionerende ondernemingen bleek enige tijd later helemaal niet meer zo goed te presteren, terwijl ze nog steeds de door de auteurs en organisatieadviseurs Peters en Waterman voor excellentie verantwoordelijk gehouden kenmerken bezaten.

Maar dat is nog niet alles wat er tegen de stelling van Glebbeek en De Vos valt in te brengen. Ze hebben kennelijk goed geluisterd naar de methodologische kritiek die in eigen huis door Ellemers en Van Goor op de praktijk van het Nederlandse survey-onderzoek is geleverd. Hadden ze, voordat ze hun hand overspeelden met de bovenstaande claim, nog maar wat lan-

ger naar Ellemers geluisterd en diens inmiddels klassieke artikel 'Veel kunnen verklaren of iets kunnen veranderen: krachtige versus manipuleerbare variabelen' (*Beleid en Maatschappij*, 1976) er nog maar eens op nageslagen. Hij schetst daarin het dilemma van de beleidssocioloog. 'Wil men onderzoek dat veel verklaart maar nagenoeg geen aangrijpingspunten biedt tot verandering en beleid, of wil men onderzoek dat enige aanwijzingen geeft over eventuele mogelijkheden om iets te veranderen maar dat misschien maar betrekkelijk weinig kan verklaren?' De door Ellemers gewezen uitweg uit dit dilemma, arbeidsdeling, is ook vandaag de dag nog geldig. Sociologen – vooral de academisch werkzame onder hen, tenminste wanneer zij 'zuiver' wetenschappelijk onderzoek verrichten – moeten blijven zoeken naar de meest fundamentele achtergronden van menselijk handelen en maatschappelijke verschijnselen. Voor meer 'toegepast' werkzame sociologen kan het echter ook zinvol zijn te zoeken naar minder fundamentele 'oorzaken' en naar meer praktische maatregelen om bepaalde effecten te reduceren of te veranderen. Het is dus geen kwestie van 'óf-óf', maar van 'én-én'.

Glebbeeck en De Vos verdienen waardering voor het aan de orde stellen van een aantal belangrijke problemen. Maar hun claim dat er een kortere weg naar groei van sociologische kennis bestaat, lijkt vooralsnog eerder op overmoed en ondoordachtetheid te berusten, dan op een stoutmoedige en ingenieuze vinding hunnerzijds. Helaas, was het maar zo eenvoudig.

Wil Arts